

«Бекитем»

КЭББМ «Кыргызстан эл аралык университети»

ОИӨКнин окумуштуулар кеңешинин төрагасы

т.и.д., профессор Савченко Е. Ю.

« 12 » декабрь 2024-ж.

Коммерциялык эмес билим берүү мекемеси «Кыргызстан эл аралык университети» Окуу-илимий өндүрүштүк комплексинин «Филология» кафедрасынын 2024-жылдын 12-декабрында өткөн отурумдун № 4 протоколунан көчүрмө

Бишкек шаары

12.12.2024

Күн тартибинде:

КЭББМ “КЭАУ” ОИӨКнин «Лингвистика» кафедрасынын докторанты Тургунова Гулмира Амантайовнанын 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу темада жазылган илимий ишин талкуулоо.

Илимий консультанты: филология илимдеринин доктору, профессор З. Караева.

Төрага – ф.и.д., проф. м.а. Алишова М.К.

Катчы – ф.и.к., доц. м.а. Мамбеталиева С. Ч.

Катышкандар: кафедранын мүчөлөрү жана чакырылган окутуучу-профессордук жааматы – филология кафедрасынын башчысы, ф.и.д., проф. З. Караева (10.02.20), ф.и.д., проф А. А. Бекбалаев (10.02.04), ф.и.д., проф. м.а. Г.

К. Джумалиева (10.02.20), ф.и.д., проф. м.а., Д. И. Козуев (10.02.20), ф.и.д., проф. Л. У. Укубаева (10.01.01), ф.и.д., проф. Б. Ш. Усубалиев (10.02.19), К. А. к.ф.н., доц. К. А. Калиева (10.02.20), к.ф.н., доц. Г. О. Ибраимова (10.02.20), к.ф.н., доц. Г. А. Бексултанова (10.02.20), к.ф.н., доц. Г. А. Сатыбалдиева (10.02.20), к.ф.н., доц. м.а. А. М. Асылбекова (10.02.20), к.ф.н., доц. м.а., Р. К. Алишова (10.02.20), к.п.н., доц. м.а., Конгайтиева Г. А. (23.00.02), ага окут. Н. А. Шабданалиев, ага окут. М. М. Жумаева, ага окут. А. Т. Айтбаева, ага окут. Э. С. Алимбекова, ага окут. Э. Т. Токоева, ага окут. Н. А. Бапалова, ага окут. Г. А. Нишанова, окут. Есенбек кызы Айжамал, окут. Кудайкулова А. Ж.

Күн тартибинде коюлган маселе боюнча филология илимдеринин доктору, проф. м.а., отурумдун төрайымы Алишова М. К. төмөнкүлөргө токтолду: Урматтуу кесиптештер, лингвистика кафедрасынын докторанты, ф.и.к., доцент Тургунова Гулмира Амантайовнанын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу темада жазылган докторлук (10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими) илимий ишин талкуулоо кафедранын отурумунун күн тартибине коюлууда. Докторанттын алдыбызга коюлуп жаткан докторлук диссертациялык иши боюнча өзүбүздүн көз карашыбызды кенен айтып, талкуулап жаткан жыйынтыгын тиешелүү формада беришибиз зарыл. Ошондуктан, эрежеге ылайык адегенде докторантка сөз берип, суроолор менен толуктап, андан ары ирээти менен талкууга алсак каршы болбойсуздар деген ойдомун.

Анда эмесе, диссертациялык иштин мазмуну менен таанышып чыгуу үчүн сөз докторант Тургунова Гулмирага берилет.

Докторант Тургунова Гулмира: Урматтуу бүгүнкү илимий талкуунун төрайымы, агайлар, эжелер, кесиптештер! Сиздердин алдыңыздарда «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын

негизинде)» аттуу диссертациябыз боюнча кыскача баяндаманы айтып берүүгө уруксат этиңиздер.

Лингвистикада акыркы он жылдыктарда тилдин реалдуу иштешин изилдөөдө адамдын таанып-билүү ишмердүүлүгү, анын индивидуалдык жана коомдук турмушу менен байланышкан жаңы деңгээли пайда болууда. Бул тил илиминин чегинин кеңейиши менен, ошондой эле кептин таасири астында тил системасынын өнүгүшүнө кызыгуунун жогорулашынан улам келип чыккан.

Тил – бул жөн гана байланыш куралы эмес, адамдын дүйнөнү түшүнүүсү жана аны концептуалдаштыруу үчүн маанилүү курал болуп саналат. Адам өзүнүн ааламдагы ордун жана анын терең маанисин кандайча түшүнөт? Бул суроого жооп берүү үчүн тилдин жана ой жүгүртүүнүн ортосундагы байланыштарды талдоо зарыл. Бул багытта семиотика жана когнитивдик лингвистика теориялары маанилүү ролду аткарат.

Семиотика белгилер жана аларды колдонуу аркылуу адамдар ааламды кандай кабыл алышат, жана ошол эле учурда, кандайча бир нерселердин мааниси туруктуу жана контекстке жараша өзгөрөт деген суроолорго жооп берет. Ал белгилер аркылуу аалам, дүйнө, сезимдер жана ой жүгүртүүлөр чагылдырылып, социалдык жана маданий түшүнүктөр пайда болот. Ал эми когнитивдик лингвистика, тилди жана ой жүгүртүүнү адамдын аң-сезими аркылуу карап, тил аркылуу ааламды категориялар, метафоралар жана башка когнитивдик структуралар аркылуу түшүнүүнүн жолдорун ачып берет.

Когнитивдик илимдин негизги максаты – дүйнөнү кабыл алуу, категориялаштыруу, классификациялоо жана түшүнүү процессинин иштешин изилдөө. Бул тармак билимдин өсүшүн, маалыматты иштетүүнүн ар түрдүү системаларын байкоону камтыйт. Когнитология адамдын маалыматты алуу, иштетүү жана пайдалануу менен байланышкан билимдин өзгөчө тармагы болуп эсептелет.

Изилдөөнүн актуалдуулугу Ч. Айтматовдун чыгармаларына таянып «аалам» жана «адам» концепттерин семиотикалык деңгээлде, тектеш эмес

тилдердин негизинде жаңыча көз караш менен карап чыгуу болуп саналат.

Бүгүнкү ааламдашуу мезгилинде ааламдагы өзгөрүүлөр адамзатка жаңы милдеттерди жүктөйт. «Аалам» концепти макроконцепт катары терең изилдөөнү талап кылат, ал эми «адам» концепти «аалам» концептинин негизги белгиси катары өзгөчө орунду ээлейт. Мындан тышкары, «аалам» жана «адам» концепттерин түзгөн лингвистикалык жана маданий каражаттарды англис жана кыргыз (орус тили ортомчу тил катарында) тилдеринде салыштыруу актуалдуу болуп эсептелет.

Концепттерди изилдөөдө англис жана кыргыз менталитети, жашыруун маданий маалыматтар жана аларды билдирген белгилер, Айтматовдун чыгармаларына негизделип, терең анализ жасоого муктаж. Ошондой эле, котормодогу экстралингвистикалык факторлор концептологияда жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ача алат. Семиотиканын котормодогу орду улуттук өзгөчөлүктөрдү билдирген реалиялардын таасирине таянып, «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодогу чагылдыруусун изилдөө жаңы перспективаларды сунуштайт.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери.

Изилдөөнүн максаты болуп Ч. Айтматовдун чыгармаларынын негизинде кыргыз жана англис/орус тилдериндеги «аалам» жана «адам» концепттеринин когнитивдик мазмундарын, ошол эле концепттерди камтыган лексикалык бирдиктерди (сөздөр, сөз айкаштары, идиомалык көркөм сүрөттөө элементтери) жана фразеологизмдерди лингвомаданият таануу алкагында комплекстүү салыштырып изилдөө, ошондой эле алардын кыргыз тилинен англис/орус (орус тили ортомчу тил катары) тилдерине которулушунун семантикалык жана стилистикалык өзгөрүүлөрүн талдоо болуп саналат. Мындан тышкары, изилдөөдө семиотикалык ыкмаларды колдонуп, концепттердин символдук жана белгилик маани мазмундарын терең талдоо жана алардын лексикалык жана стилистикалык трансформацияларын иликтөө милдети коюлат.

Көрсөтүлгөн максатка ылайык төмөнкүдөй милдеттерди аткаруу зарылдыгы келип чыкты:

1. Семиотиканын негиздери жана методологиясын изилдөө, анын «аалам» жана «адам» концепттерине тийгизген таасирин аныктоо, ошондой эле семиотикалык теориянын лингвистикалык жана маданий котормодогу маанисин түшүнүү;

2. Когнитивдик лингвистиканын негиздери, анын теориялык принциптерин, жетишкендиктерин жана ыкмаларын изилдөө, ошондой эле когнитивдик анализдин концептуалдык жана структуралык категорияларын Ч. Айтматовдун чыгармаларынын негизинде адаптациялоо;

3. «Аалам» концептинин философиялык контекстин жана «адам» концептинин антропологиялык маанисин аныктоо, бул концепттердин терең философиялык жана социалдык мүнөзүн Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы мисалдар аркылуу изилдөө;

4. Кыргыз маданиятындагы «адам» концептин «аалам» макроконцептин түзүүчү негизги концепт талаасы катары изилдөө. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгында аталган концепттердин өз ара байланыштарын, алардын кыргыз улуттук дүйнө таанымынын калыптануусундагы маанисин талдоо;

5. «Аалам» жана «адам» концептеринин когнитивдик жана лингвистикалык туюнтмаларын, алардын түзүлүштөрүн аныктоо, ошондой эле бул концепттердин кыргыз, орус жана англис тилдеринде кандайча репрезентацияланганын салыштырып анализдөө;

6. Когнитологиянын методологиялык негиздерин колдонуп, «аалам» жана «адам» концепттеринин лингвистикалык актуалдуулугун, структуралык жана функционалдык өзгөчөлүктөрүн изилдөө, Ч. Айтматовдун чыгармаларынын оригиналында жана котормолорунда алардын туюнтмаларын, трансформациясын талдоо;

7. «Аалам» жана «адам» концепттерин билдирген семиотикалык

белгилерди аныктоо жана бул белгилерди кыргыз жана англис тилдериндеги котормолорунда салыштырып анализдөө, символдордун жана белгилердин өзгөрүшүн терең изилдөө;

8. Этно маданий коддордун жана экстралингвистикалык факторлордун «аалам» жана «адам» концепттеринин англис жана орус тилдерине котормолоруна тийгизген таасирин аныктоо, Ч. Айтматовдун чыгармачылыгындагы этникалык жана маданий контексттердин котормо процесси жана анын натыйжаларындагы маанисин изилдөө.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгына төмөнкүлөр кирет:

1. Интердисциплинардык көз караш. Илимий иш когнитивдик лингвистика, семиотика жана лингвомаданият таануу ыкмаларын бириктирип, «аалам» жана «адам» концепттеринин структуралык, семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле алардын философиялык жана маданий контексттерге байланыштуу өз ара байланыштарын изилдөөгө мүмкүнчүлүк берет. Бул көз караш жарым-жартылай лингвистикалык анализдерден айырмаланып, көп кырдуу жана терең изилдөөгө негиз салат.

2. Семиотикалык ыкманы колдонуу. Семиотика изилдөөнүн негизги методологиясы катары каралып, «аалам» жана «адам» концепттеринин символикалуу жана белгилүү түзүлүштөрүн терең түшүнүүгө жардам берет. Бул иш Айтматовдун чыгармаларынын негизинде аталган концепттердин семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрүн талдап, алардын тилдер аралык котормолордо кандайча өзгөрөрүн изилдейт. Бул ыкма жаңы жана кеңири колдонулбай келген.

3. Көп тилдүү жана маданияттар аралык көз караш. Илимий иш кыргыз жана англис (орус тили ортомчу тил катары) тилдериндеги концептерди салыштыруу аркылуу бул тилдердеги өзгөчөлүктөрдү аныктап, этномаданий жана экстралингвистикалык факторлордун котормо процесси жана анын натыйжаларына тийгизген таасирин изилдейт. Бул жаңычыл ыкма

тилдер аралык салыштырууну жана маданий контекстердин өзгөрүшүн терең түшүнүүгө жол ачат.

4. Когнитивдик моделдердин адаптациясы. Иш когнитивдик лингвистиканын негиздерин колдонуп, Айтматовдун чыгармаларынын негизинде концептуалдык жана структуралык категорияларды адаптациялап, алардын өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө мүмкүндүк берет. Бул когнитивдик процесстердин жана маалыматтын ишке ашуусун терең түшүнүүгө жардам берет, тил системасынан тышкары адамдын ойлонуусу жана кабыл алуусу боюнча жаңы маалыматтарды сунуштайт.

5. Философиялык жана антропологиялык аспектердин изилденүүсү. Илимий иш «аалам» концептине философиялык, ал эми «адам» концептине антропологиялык маанилерди берүү боюнча жаңы изилдөөлөрдү сунуштайт. Айтматовдун чыгармаларында бул концепттердин терең социалдык жана философиялык мүнөзү талданып, кыргыз улуттук дүйнө таанымындагы орду аныкталат.

6. Котормодогу концептуалдык өзгөрүүлөр. Изилдөө Ч. Айтматовдун чыгармаларынын кыргызча түпнускасы менен англис (орус тили ортомчу тил катары) тилиндеги котормолорунда «аалам» жана «адам» концепттеринин семантикалык жана стилистикалык өзгөрүүлөрүн анализдеп, котормо процессинде аталган концепттердин трансформациясын терең изилдейт. Бул жаңы жана өзгөчө ыкма болуп, тилдер аралык котормодо маанинин жоготулушу же өзгөрүшүн аныктоого жол ачат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси

Илимий иш тил илиминдеги когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, семиотика, котормо жана лингвопаремиология сыяктуу тармактардын идеялары, жетишкендиктери, принциптери жана методдоруна таянып, англисче/орусча жана кыргызча факты-материалдарынын негизинде иштелип чыкты.

Биринчиден, иштин материалдары жана негизги жоболору когнитивдик лингвистика, салыштырма типология, контрастивдик лингвистика, лексикология, кыргыз жана англис тилдеринин паремиологиясы жана фразеологиясы боюнча лекциялар курсунда, ошондой эле кыргыз семиотикасын, котормо таанууну жана когнитивдик лингвистикасын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт жана аталган тармактар боюнча атайын курстарды окууда жана атайын семинарларды өткөрүүдө колдонула алат. Экинчиден, иштеги натыйжаларды лингвомаданият таануу, лексикалык семантика, психолингвистика, семиотика, социология, аймак таануу боюнча изилдөөлөрдө колдонсо болот. Үчүнчүдөн, **аалам, адам** жөнүндө чыгарылган айрым тыянактар кыргыз тилинде чыгарылып жаткан ар түрдүү типтеги жарнамалык жана идеологиялык тексттерди түзүүдө база катары кызмат кыла алат.

Коргоого коюлуучу жоболор:

1. Семиотика белгилердин жана символдордун системасын изилдеп, дүйнө таануу процессиндеги маанилүү аспект катары каралат, ал эми когнитивдик илим адамдардын дүйнөнү кабылдоосунун механизмдерин ачууга багытталат.
2. «Аалам» жана «адам» концепттери бири-бири менен байланышкан, бирок өз алдынча бирдиктер, алардын түзүлүшү жана семантикасы философиялык, мифологиялык жана маданий аспектилер аркылуу ачылат.
3. «Аалам» концепти көп катмарлуу мүнөзгө ээ, анын татаалдыгы, көп кырдуулугу жана инсандыктын калыптанышына тийгизген таасири Ч. Айтматовдун чыгармаларында өтө жогорку деңгээлде сүрөттөлөт.
4. Ч. Айтматовдун чыгармаларында «адам» концепти – жоопкерчиликтүү инсандын символу, анын мааниси философиялык антропология жана мифологиялык идеялар аркылуу аныкталып, коомдун терең баалуулуктарын жана жеке жоопкерчиликтерди чагылдырат. Ошондой эле, «адам» концепти «аалам» концептинде борбордук ролду ойнойт, бул адамдын аалам алдындагы жоопкерчилигин тереңдетет.

5. Ч. Айтматовдун чыгармаларында «аалам» жана «адам» концепттери терең когнитивдик жана семиотикалык мааниге ээ, алар кыргыз маданиятынын контекстинде дүйнө жана адам тууралуу уникалдуу түшүнүктү чагылдырат. Англис тилиндеги котормолордо бул концепттер толук кандуу берилбей калат, анткени тилдердин когнитивдик түзүмдөрүндөгү жана семиотикалык системаларындагы айырмачылыктардан улам алардын маанилери жана символикалык жүгү жоголуп же туура эмес берилип калган учурлар кездешет.

6. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттерин которуу жана интерпретациялоо процесси экстралингвистикалык факторлорду эске алууну талап кылат, бул маданий контексттердин маанилүүлүгүн жана алардын маанилерин туура берүү процесстерине таасирин тийгизет.

8. «Адам» концептинин контекстинде кыргыз жана британ менталитеттерин салыштырып талдоо маданий айырмачылыктарды жана окшоштуктарды аныктоого мүмкүндүк берет, бул ар түрдүү маданий контексттерде индивидуалдык жана социалдык кабылдоону түшүнүүнү тереңдетет.

Автордун жекече салымы. Теманын, багыттын тандалышы, материал жыйноо, системалаштыруу, чечмелөө жана жалпылоо изденүүчү тарабынан жекече аткарылды. Сунушталган ой-пикирлер, көз караштар, изилдөөдөн алынган илимий корутунду, жыйынтыктар диссертанттын өзүнө таандык.

Изилдөөнүн апробациясы.

Диссертациялык изилдөөдөн алынган тыянактар жана жоболор Кыргызстан Эл аралык университетинин «Лингвистика» кафедрасынын отурумдарында 5 жолу, эл аралык илимий конференцияларда 6 жолу, университеттин окутуучуларынын илимий-практикалык конференцияларында жана республикалык конференцияларда 10 жолу автор тарабынан жасалган докладдарда баяндалган. Иш ошол эле университеттин «Филология» кафедрасынын кеңейтилген жыйынында ар тараптан талкууланып, коргоого сунушталды.

Диссертациялык эмгектин жыйынтыгын толуктугу жана жарыяланышы. Изилдөөнүн материалдары докторанттын макалаларында жарык көргөн. Булардын экөө рефераттуу журналда басылып чыккан. Диссертациялык эмгектин структурасы. Эмгек киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан туруп, анда колдонулган адабияттардын тизмеси берилген. Эмгекте ар түрдүү чиймелер, сүрөттөр жана таблицалар колдонулду.

Иштин биринчи бабы **«Семиотика жана когнитология илимдеринин теориялык негиздери»** деп аталып анда семиотика, когнитивдик лингвистика жана маданият таануу маанилүү дисциплиналар болуп, белгилер системасын, концепттерди жана алардын маданий контекст менен өз ара аракетин изилдеше тургандыгы көрсөтүлгөн.

Семиотика өзүнчө илимий дисциплина катары XIX кылымдын аягында – XX кылымдын башында пайда болду. Бул тармактын негиздөөчүлөрү америкалык философ Ч. Пирс (1839–1914) жана белгилүү лингвист Ф. де Соссюр (1857-1913) болуп эсептелет, ал структуралык лингвистиканын негизин түзгөн. Бирок семиотиканын чыныгы гүлдөгөн мезгили XX кылымга туш келет, ошол учурда маданият семиотикасынын проблемаларын изилдөө кенири башталган (Р. Барт, У. Эко ж.б.). Семотиканы өнүктүрүүгө Ю.М. Лотман жетектеген Москва-Тарту семиотикалык мектеби чоң салым кошту.

Семиотика боюнча Кыргызстанда бир нече тилчи окмуштуулар изилдеп келишет. Аларга мисал катары ф.и.д. Караева З. «Котормо жана семиотика, многоязычное бытие эпоса «Манас» и теретико-методологические проблемы транслатологии» [Караева 2006] деген ишин алсак болот. Окмуштуу семиотика илими менен котормонун байланышын изилдеп, Манас эпосундагы белгилерди иликтеп, кыргыз тилиндеги белгилер системасынын иштешин көрсөткөн.

Ушул бапта когнитивдик лингвистика да когнитивдик илим сыяктуу эле илимий багыт, болгону гана алардын тил менен түз байланышы сыяктуу суроолорго жооп берерин баса белгилеп, когнитологиядагы негизги төрт

багыт боюнча кенири түшүнүк берилет. Буга кошумча концептологиянын максаты, милдеттери аныкталып, анын котормодогу орду да так көрсөтүлгөн.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. «Аалам» жана «адам» концепттеринин түзүлүш негиздери жана семиотикалык аспектери деген аталыштагы 2-бап төрт бөлүктөн турат. Бул бөлүмдө изилдөө үчүн колдонулган материалдары менен булактары көрсөтүлүп, изилдөө методдору аныкталып такталган. «Аалам», «адам» концепттеринин түзүлүш негиздери кенен анализденип, философиялык катмарлары, антропологиясы, мифологияда жана көркөм чыгармаларда концептердин берилиши айкын көрсөтүлгөн.

Иштин негизги үчүнчү бабы «**Аалам» концептинин когнитивдик туюнтмалары, алардын Ч. Айтматовдун чыгармаларында көрсөтүлүшү жана котормодо берилиши**» деп аталат.

Анда «**аалам**» концептин билдирген мотивациялык, түшүнүктүк, образдык, символикалык, баалоочу жана баалуулук белгилери аныкталып такталды. Концепти билдирген бул семантикалык туюнтмалардын Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы репрезентацияланышы жана англис тилиндеги котормосу салыштырып изилденди.

Кыргыз маданиятында «**аалам**» концептинин маданий мазмунун, түзүлүшүн талдап классификациялап, концепти макроконцепт катарында каралып төмөнкү категорияларга бөлүндү: 1. Аалам чексиз, түбөлүктүү, көз карандысыз; 2. Табышмактуу Аалам; 3. Көзгө көрүнүп турган (орбитадагы) аалам; 4. Кол менен кармап көрүп жана сезим менен туйган дүйнө; 5. Ааламдын эн негизги маңызы – Адам;

Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» концептинин семантикалык туюнтмаларын аныктоодо анын «Жамийла» повестинен алынган бир мисалга кайрылсак: *«Анын бул сүйүүсү, менин оюмча канчалык ысык көрүп, шыгы түшкөн жалгыз бирөөгө гана арналган сүйүү эмес, кандайдыр андан да зор, андан да али, турмуш – жашоонун өзүнө, жан*

берип, жан жараткан ааламдай жерге, жарык дүйнөгө болгон өлчөмү жок чоң сүйүү!» [Айтматов, 2018, 1-том: 146]

“this was not merely love for another person; this was different, it was a tremendous love – of life, of the earth. [Ch. Aitmatov, 2000:35 translated by F. Glagoleva]

Бул жерде жазуучу «аалам» концептин бир нече түшүнүктөр менен сүрөттөп берет: *Аалам* бул *зор, али* (*huge, giant*) нерсе деп белгилейт, ушул аныктамалар ааламдын эбегейсиз күчтүү экенин, ага адам баласынын күчү жетпесин белгилеп өтөт. Кийинки аныктама турмуш *жашоонун өзү* (*life itself*) *жан берип жан жараткан ааламдай* бул сөздөр аркылуу, дүйнөдө бардык нерсеге *жан берүүчү* – giver of life, *жан жаратуучу* – creator of life (адамзат менен эле кошо жан-жаныбарлар, өсүмдүктөр) бар дегенди билдирет, албетте мында жазуучу түздөн түз ааламды *Жаратуучу (Creator)* бар экенин тастыктайт.

Котормону талдасак, Айтматов сүрөттөгөн «аалам» концептин көрсөткөн тилдик каражаттар толугу менен которулуп берилген эмес, б.а. *жан берип, жан жараткан* деген негизги түшүнүк көмүскөдө калган.

Аалам – бул көп нерсе түшүнүксүз жана адамзатка таандык болбогон космос, ошону менен эле бирге Аалам биз жашап жаткан дүйнө. Бул тууралуу улуу ойчул Ч. Айтматов адабий гезиттин кабарчысы Аркадий Ваксберг менен болгон маегинде төмөнкүдөй деген: «Космополитизм – киши өзүнүн бир топко эле эмес, бүткүл адамзатка таандык экенин сезүү. Жаны миң жылдыктын биринчи кылымында дүйнөдөгү көптөгөн адамдарды мына ошондой сезим бийлерине ишенем» [Айтматов, 2018: 196].

Жалпысынан, 3-бөлүм «Аалам» концептинин семантикалык туюнтмаларын жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы репрезентациясын терең изилдөө аркылуу адамдын дүйнө түшүнүүсүнө жана маданиятына таасир этерин ачык көрсөткөн.

«Адам» концептинин когнитивдик белгилери жана маданий өзгөчөлүктөрү; Ч. Айтматовдун чыгармаларында алардын репрезентацияланышы жана которуу көйгөйлөрү» деп аталган 4-бапта «адам» концептинин когнитивдик белгилери, а) адамдын иш-аракети; б) сырткы түзүлүшү; в) ички дүйнөсү; г) жеке касиеттери каралат. «Адам» концептинин коомдогу орду баса белгиленет. «Адам» концепти «аалам» концептин түзгөн негизги концепт талаасы катары Ч. Айтматовдун чыгармаларынан алынган мисалдарынын негизинде тастыкталат.

Аалам жана адамды билдирген жашыруун жана коддолгон маданий маалыматтарды өзүнө катыган семиотикалык белгилерди чечмелеп которуп берүү көйгөйлөрү (англис жана кыргыз тилдериндеги материалдардын негизинде) каралат.

Маданий коддор этно өзгөчөлүктөргө ээ болушат, аларды изилдөөдө кубулуштун когнитивдик аспектиси биринчи планга коюлат. Алардын ичинен маданият коду бул дүйнөнүн сүрөтүн алып жүрүүчү каражат, башкача айтканда дүйнөнүн сүрөтүнүн өзү болуп саналат. Биринчи учурда, бул мүнөздөмө, жалпысынан туура, бирок ага аныкталган объекттин бир гана категориялык белгиси киргизилген, ал эми экинчи учурда, маданий код термини дүйнөнүн сүрөтүн кайталайт. Жүргүзүлгөн анализдерден улам кыргыз элини маданий коддору аныкталат, алардын катарына биздин улуттук кийимдер, символикалык белгилер жана көптөгөн кубулуштар, улуттук баалуулуктар кирет.

Мисал катары Ч. Айтматовдун «Кыямат» романынан үзүндү алып анын англис тилине (орус тили салыштыруу үчүн пайдаланылды) которулушун талдап көрөбүз:

«– бул өмүрдө эмне көрсөк эмнени баштан кечирсе ошонун баары анын өзүнүн ааламы болгон экен, ошонун баары анын ичинде жашап, күрөшүп, бөксөрүп, толуп, бири жоголуп, бири пайда болуп жүрүп отурган экен, мындан ары да ошол аалам эзелтен жашап келеаткандай эле жашап тура

берер, бирок эми ансыз, Бостонсуз, жашап калмакчы, ал – башка **аалам**, а анын **ааламы**, анын **дүйнөсү** – кайталангыс, кайра орду келгис **дүйнөсү** – ушуну менен бүттү, эч кимде, эч жерде кайра жаралбайт...» [Айматов, 2018:416]

*“and everything, all he had seen and lived through in his days on this earth. All this was his own **universe**, had lived in him and for him, and now, although all would endure just as it had always endured, it would do so without him and become another **world**; meanwhile his own **world**, his unique, irretrievable, personal **universe**, was lost forever and would never be born again in any person or anything. The end of his **world**, its dearth – agony, was now upon him.”* [translated by F. Glagoleva 2010: 309]

*«и все, что он видел и что пережил на своем веку, – все это было его вселенной, жило в нем и для него, и теперь хотя все это и будет пребывать, как пребывало вечно, но без него – то будет **иной мир**, а его мир, неповторимый, невозобновимый, утрачен и не возродится ни в ком и ни в чем. Это и была его великая катастрофа, это и был конец его **света**...».*

Бул мисалдардан көрүнүп тургандай, түпнуска кыргыз тилинде **аалам** сөзү (түшүнүгү) 4 жолу, дүйнө деген мааниде 2 жолу берилет, англисче котормосунда **Universe** (аалам) 1 жолу, **world** (дүйнө) 3 жолу кездешет, ал эми орус тилиндеги котормодо **вселенная** (аалам) деген сөз болгону 1 жолу, **мир** (дүйнө) 2 жолу кездешет.

Статистикалык анализ көрсөткөндөй, «**аалам**» концепти лингвомаданий касиеттери боюнча ар башкача чечмеленет, бирок негизги түшүнүктүн өзөгүн **бардыгы, бүт баары** жана **дүйнө** сыяктуу түшүнүктөр ээлейт. «Аалам» макроконцептинин семантикалык туюнтмалары кыргыз маданиятында, өзгөчө Ч. Айтматовдун чыгармаларында бир топ экспрессивдүү жана көркөмдүү ишке ашырылаарын белгилей кетүү зарыл. Демек, когнитология илиминин принциптерине ылайык биз караган «**аалам**» жана «**адам**» концепттери ар тараптуу изилденип, аларды түзгөн

концептуалдык белгилер аныкталды.

Изилденген эмгекте «**адам**» жана «**аалам**» концепттери улуу жазуучу Чынгыз Айтматовдун чыгармаларынын өзөгүн түзүп, «**Адам уулу канткенде адам боло алат**», канткенде **адам аалам** менен эриш аркак жашай алат деген суроого толугу менен жооп берет.

Көңүл бурганыңыздар үчүн чоң рахмат!

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М. К. Алишова: Диссертанттын билдирүүсүн уктуңузда, буга чейин аталган диссертациялык иш менен таанышып чыккансыздар. Эми иш боюнча суроо, жоопко өтсөк.

Филология илимдеринин доктору, проф. А. А. Бекбалаев:

1-суроо. Семиотиканын жана когнитологиянын негизги теориялык негиздери кандай, жана алар кандайча байланышкан?

Жооп: Семиотика – бул белгилер жана белгилердин системалары тууралуу илим. Ал белгилердин кандайча маанилерди өткөрүп берерин, белгилердин системаларынын кандайча куралышын жана кандайча ар кандай контексттерде иштээрин изилдейт.

Фердинанд де Соссюрдун белгилер теориясы боюнча айтсак ал белгилердин эки компоненттен турган моделин сунуштаган: «означающее» (түзүлүш формасы) жана «означаемое» (түшүнүк). Соссюр алардын өз ара байланышына жана маанилердин социалдык конструкциясына басым жасаган.

Ал эми **Чарльз Пирстин теориясы** боюнча ал белгилерди үч категорияга бөлдү: иконалар (объект менен окшош белгилер), индекстер (объект менен себептик байланышта болгон белгилер) жана символдор (келишимдерге негизделген белгилер). Анын ыкмасы белгилердин кантип көп түрдүү жолдор менен маанилерди өткөрүп берээрин көрсөтөт.

Когнитология таанып билүү процессин, анын ичинде кабыл алуу, эс, ойлонуу жана тилди изилдейт. Ал адамдардын өздөрүн чөйрөсүндө кандайча түшүнүп, интерпретациялай аларын негиз кылып алат. Когнитивдик

лингвистика тилдик структуралар адамдардын түшүнүү үчүн колдонгон когнитивдик процесс жана концептуалдык схемаларды чагылдырат.

Менталдык моделдер жөнүндө сөз кылсак, когнитология менталдык моделдердин (адамдардын аң-сезиминдеги дүйнө жөнүндө түшүнүктөр) маанисин изилдейт, булар маалыматты уюштурууга жана жыйынтыктарды чыгарууга жардам берет.

Семиотика менен когнитологиянын өз ара байланыштары жөнүндө айтсак, семиотика жана когнитология белгилерди таанып билүүнүн каражаты катары изилдегендиктен, алар бири-бири менен байланышкан. Белгилер (сөздөр, сүрөттөр жана символдорду камтып) адамдарга дүйнөнү интерпретациялоого жана билимдерин структуралаштырууга жардам берет.

Когнитивдик лингвистика абстракттуу идеяларды конкреттүү белгилер системасы аркылуу моделдеген концептуалдык метафораларды изилдейт. Бул когнитивдик процесс менен семиотикалык структураларды байланыштырат, адамдардын татаал идеяларды кантип түшүнүп жана тил аркылуу билдирээрин көрсөтөт.

Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу» чыгармасында «*куттуу талаа*» деген образды колдонуп, адамдын табият жана аалам менен терең байланышын билдирген метафора катары түшүндүрөт. Бул концептуалдык метафора чыгармадагы адамдардын дүйнөнү жана өзүнүн дүйнөдөгү ордун кантип кабыл алганы тууралуу түшүнүктү чагылдырат.

Айтматовдун чыгармачылыгында жер жөн эле материалдык объект эмес, ал адамдын табият жана аалам менен руханий байланыштарын символдойт, бул менталдык модель катары, ыйык жер – адам менен жогорку күчтөрдүн ортосундагы байланышты билдирген метафора болуп, адамдардын дүйнөнү жана табиятты кабыл алуу процесстерин, белгилер (жер, табият, аалам жана руханий дүйнө менен байланыш) аркылуу түшүндүрүүгө көмөктөшөт.

Бул метафора семиотикалык процесс менен байланышкан, анткени

чыгармадагы жер жана табияттын элементтери белгилер болуп, аларды окурман маданий жана менталдык схемалар аркылуу кабыл алат. Алар абстракттуу түшүнүктөрдү, мисалы, тагдырды, курмандыкты жана адамдын аалам менен болгон байланышын түшүнүүгө жардам берет.

Демек, Айтматовдун чыгармалары семиотика жана когнитивдик лингвистика кандайча бирге иштеп, дүйнөнүн бай сүрөтүн түзүүдө, куттуу талаанын (ыйык жер) образы сыяктуу концептуалдык метафоралар аркылуу татаал идеяларды жана менталдык моделдерди берүүдө эң жакшы мисал боло алат.

Ошентип, семиотика менен когнитология, өзү белгилүү бир чөйрөлөр болгонуна карабастан, белгилерди, маанилерди жана таанып билүү процессин изилдөөдө өз ара байланышта болушат. Алардын интеграциясы адамдардын дүйнөнү кабыл алуу жана интерпретациялоо жолдорун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет, ошону менен бирге маданий жана жеке маанилерди түзөт.

2-суроо: Проф. Ш.Б. Акмолдоева жана проф. О.Ж. Осмоновдун аалам, космос жана дүйнө жөнүндөгү иштери менен тааныштыңызбы жана алар диссертацияда көрсөтүлгөнбү?

Жооп: Ооба, философия илимдеринин доктору, проф. Ш.Б. Акмолдоеванын «Древнекыргызская модель мира (на материалах эпоса Манас)» аттуу илимий ишин толугу менен окуп чыктым жана ал жөнүндө диссертациялык иште көрсөтүлгөн. Тарых илимдеринин доктору, проф. О. Ж. Осмонов агайдын да «Дүйнө тарыхы», «Кыргызстандын тарыхы» (2012) аттуу окуу куралдары менен, Т. Жапаров түзгөн «Космос энциклопедиясы» менен да таанышып чыккам.

3-суроо: Изилденген «аалам» жана «адам», концепттеринин кайсынысынын концептуалдык мааниси кенири берилген?

Жооп: «Аалам» концепти «адам» концепти менен салыштырганда кенири концептуалдык мааниге ээ. «Аалам» – бул бүткүл дүйнөнү, табиятты, космосту жана анын бардык компоненттерин камтыган кеңири түшүнүк. Ал

адамдын аң-сезиминен жана физикалык чөйрөсүнөн чыгып, бүтүндөй галактика, планеталар, түзүлүштөр жана мыйзамдарды чагылдырат.

Ал эми «адам» концепти өзүнө конкреттүү бир түрдү - адамзатты жана анын жеке өзүн, коомдогу ордун, мүнөзүн, иш-аракеттерин камтыйт. Ошондуктан «адам» концепти «аалам» концептине салыштырмалуу бир аз кичирээк контекстке каралат.

4-суроо: Ч. Айтматовдун чыгармаларында «Аалам» жана «адам» концепттерин көрсөткөн тилдик каражаттар англис тилине кандай которулуп берилген?

Жооп: Маданияттар аралык котормодо тилдик элемент алар таандык болгон маданий контекстке байланыштуу болушу керек. Бул жөнүндө Э. Найда төмөнкүчө белгилейт: «бир тилден экинчи тилге которуп жаткан адам эки тилде көрсөтүлгөн маданияттардын ортосундагы карама-каршылыкты ар дайым билип турушу зарыл» [Найда, 1964:90].

Демек, тил коомдун маданиятынын жана өзгөчөлүгүнүн бир бөлүгү катары каралат. Мисал катары Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинен үзүндү алсак:

– *Амансынбы, куттуу талаам?*

– *Аманчылык, Келдинби, Толгонай? Былтыркыдан дагы карый түшүпсүн го. Чачын куудай, колунда таяк.*

– *Өмүр өтүп бара жатпайбы, жер-энем, арадан дагы бир жыл өттү. Бүгүн менин сыйынуу күнүм (1-том, 394 б.).*

Бул үзүндүдөн *жер-эне* деген кайрылууну көрөбүз. Жер бул ааламды түзүүчү негизги компонент болуп саналат., ал Ата Мекенден айырмаланып, эне (аял) образында берилген, себеби жер – бул адамдарды багуучу, аларга кам көрүүчү, бардык керектөөлөрүн чексиз камсыздап туруучу мээрман эне катарында кабылданат. Бекеринен кыргыздарда «эр эмгегин жер жебейт» айтылган эмес. Айтматовдун бул чыгармасында *Жер* – бул жөн гана адам жашаган мейкиндик эле эмес, ошондой эле жеке жана коомдук баалуулуктар

калыптанган эмоционалдык негиз, адамга жөлөк-таяк боло турган улуу күч катарында сүрөттөлгөн. Негизги каарман Толгонайдын образы аркылуу, анын жашоосунун бардыгы жер менен байланыштуу болуп, Толгонайдын бардык күлкү-кубанычы, анын кайгысы, бактысы, күйүтү ушул жер энинин үстүндө өттү, андыктан чыгармада Жер-эне катары ишеним жана күч-кубат берген ишенимдүүлүктүн жана туруктуулуктун символу катары берилген.

Англис тилинде которулушун карап көрсөк:

– *"Hello, Field," she calls softly.*

– *"Hello, Tolgonai. So, you've come? You've got much older. Your hair is white. And you carry a staff."*

– *"Yes, I'm getting old. Another year has passed, and you, Field, have had another harvest. Today is the day of commemoration."*

Оригиналда берилген «**куттуу талаам**» деген концептуалдык билдирүү айкын мааниге ээ. Бул жерде «куттуу» (священный, благословенный) деген сөз жерге болгон ыйык мамилени жана урмат-сыйды билдирет. Англис тилиндеги котормо "**Hello, Field,**" деп берилген, бул негизинен туура, бирок жерге болгон ыйык мамилени жана кыргыз маданиятындагы жердин маанисин толук бербейт. Котормо толук болуу үчүн кошумча ыраазычылык жана урмат көрсөтүү мааниси үчүн, котормону "**sacred field**" же "**blessed field**" деп которсо, туура болмок.

Кийинки «**жер-эне**» (*mother-field*) **метафорасы**: кыргыз маданиятында жер-**энинин** образы менен байланыштуу. Жер адамды багып-карап, аны коргойт жана анын жашоосун камсыздайт. Чыгармада берилген «**жер-энем**» деген метафоранын англисче котормосу жөн гана **you, field** деп берилип калган, албетте бул котормо жердин ыйык, энелик маанисин, адам жана жердин ортосундагы терең байланыштын философиялык түшүнүгүн толук берет деп айтууга болбойт.

«**Өмүр өтүп бара жатпайбы**» (*life goes on without stopping, англ.*):

Оригиналындагы «**өмүр өтүп бара жатпайбы**» деген фраза убакыттын

жана өмүрдүн өтүшү жөнүндө терең ой жүгүртүүнү билдирет. Бул жерде философиялык мааниде өмүрдүн өткөөлдүгүн, убакыттын улам-улам кетип жаткандыгын белгилөө бар. Англис тилинде *"Yes, I'm getting old"* деп которулуп, ушул сөздүн негизги мааниси берген менен, өмүрдүн өткөндүгү тууралуу терең философиялык ойду камтыбайт. Ушул маани сакталсын десек, *"life passes by"* же *"time is passing by"* деген котормо туура болмок.

Филология илимдеринин доктору, доц. Г. К. Жумалиева:

Суроо: «Аалам» жана «адам» концепттеринин белгилерин аныктоодо сиз кайсы методологияларга таяндыңыз?

Жооп: Изилденген концепттердин белгилерин аныктоодо методологиялык негиз катары белгилүү когнитивдик илимпоздордун, анын ичинде Аскольдов С. А., Телия В. Н. дан баштап Карасик В. И, Маслова В. А., Воркачев С. Г., А. П. Бабушкин, Попова З. Д., Стернин И. А., Пименова М. В., Слышкин, Г. Г., Дербишева З. К., Камбаралиева У. Дж., Зулпукаров К. З., Тагаев М. Дж., Найманова Ч. К. жана башкалардын эмгектери колдонулду. Бул изилдөөлөр концепттин негизги аспектерин белгилөөдө когнитивдик моделдерди жана метафораларды талдоого көмөктөшүп, «аалам» жана «адам» концепттеринин көп тараптуулугун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берди. З. Д. Попова жана И. А. Стерниндин когнитивдик лингвистика боюнча эмгектери концептуалдык метафоралардын бул татаал концепти түшүнүүдө кандай роль ойнорун анализдөөгө шарт түздү. Ошентип, бул методологиялык базалар «аалам» жана «адам» концепттеринин белгилерин комплекстүү изилдөөнү камсыз кылды.

Филология илимдеринин доктору., проф. Б. Ш. Усубалиев:

1-суроо. Дүйнө сүрөтү деген эмне жана ал абстракттуу түшүнүк катары каралса болобу?

Жооп: Дүйнө сүрөтү – бул адамдын дүйнөнү жана өз ордун түшүнүү процесси, башкача айтканда, дүйнөнү кабыл алуу жана ага кандай маанилер берилиши тууралуу түзүлгөн концептуалдык түзүлүш. Бул түшүнүк

философияда, психологияда жана социологияда кеңири изилденет жана ал адамдын дүйнөгө болгон көз караштары, баалуулуктарын, түшүнүктөрүн жана коомдук турмуштагы ордун чагылдырат. Дүйнө сүрөтү ар бир адамдын индивидуалдык тажрыйбасынын, билиминин, тарбиясынын жана социалдык таасирлеринин жыйынтыгы болуп саналат.

Адамдардын дүйнөнү кабыл алышы ар кандай болгондуктан, дүйнө сүрөтү абстракттуу түшүнүк катары каралат, анткени дүйнө сүрөтү эч кандай конкреттүү жана туюнтулган формада эмес, адамдын абстракттуу жана символикалык түшүнүктөрү аркылуу чагылдырылат.

2-суроо: Стилистикалык өзгөрүүлөр дегенди кандай түшүнөсүн? Айтматовдун котормолорунан кандай мисалдарды бере аласын?

Жооп: **Стилистикалык өзгөрүүлөр** бул сөздүн, жазуунун же сүйлөөнүн стилинде жасалган өзгөрүүлөр болот, б.а. автордун берейин деген идеясынын маани манызын жана эмоциясын туура жана терең жеткирүү үчүн колдонула турган тилдик каражаттардын өзгөртүлүшү болуп саналат. Стилистикалык өзгөрүүлөр, негизинен, контекстке жараша сөздөрдү, тилдик каражаттарды тандоодо айырмалуулук кылат.

Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында стилистикалык өзгөрүүлөр анын жазуу стилиндеги ар түрдүүлүктү жана сөздүн контекстке жараша колдонулуучу мүмкүнчүлүктөрүн чагылдырат. Айтматов өз чыгармаларында айрым учурларда формалдуу, ал эми башка учурларда поэтикалык жана эмоционалдуу тилди колдонуп, ошол аркылуу окуучуга терең ойлорду жеткирет.

Котормодогу стилистикалык өзгөрүүлөр түпнуска текстинин стилин өзгөртүү же аны башкача стилистикалык боёк менен берүү дегенди түшүндүрөт. Котормодо негизги көңүл түпнуска стилин сактоо менен катар, анын өзгөчөлүктөрүн жана маанисин өзгөртпөө керек, бирок котормочу түпнуска тексттин стилин өзгөртүү аркылуу аны жаңы контекстке ылайыкташтырууга аракет кылат.

Мисал катары Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинен үзүндү алсак: – *«Келинибиз ошондой ачык айрым, тайманбас.... Адамдын ичи-койну ачыгы эле жакшы болот, – сасыткылар кайра ошо тымпыгыйлардан чыгат»*. – орус тилинде котормо: *«Невестка у нас любит правду в глаза говорить. Это лучше, чем скрытничать да исподтишка жалить. Ваши тихонями прикидываются, а такие вот тихони – что протухшие яйца: снаружи чисто и гладко, а внутри – нос заткни»*.

– англис тилинде котормо: *“Our daughter-in-law tells a person the truth right to his face. That’s better than being two-faced. Your daughters pretended they’re sweet, through their sweetness is like a rotten eggs nice and smooth on the outside, but you have to hold your nose if you look inside”*.

Бул жерде котормодо стилдик өзгөрүүнү байкайбыз, орус тилинде *скрытничать да исподтишка жалить* деп кошумча боек берсе, англисче *being two-faced* деп түшүндүрүп жатат. Мындан тышкары, *«сасыткылар кайра ошол тымпыгыйлардан чыгат»* деген фраза да орус жана англис тилине которулганда кошумча сүрөттөмөлөр менен баяндалат. Орус жана англис тилинде *«протухшие яйца»* деген образ колдонулуп, анын сырткы жагы таза жана жылмакай экендиги, бирок ичиндеги жыты жагымсыз экендиги сүрөттөлөт. Бул стилистикалык өзгөртүүлөр түпнуска тексттин маанисин жана көркөмдүгүн толуктап, аны жандуу жана көз алдыга тартат.

Жыйынтыктап айтканда, котормодогу стилистикалык өзгөрүүлөр түпнуска тексттин маанисин жана образдуулугун сактоо менен бирге, ар бир тилдин өзгөчөлүктөрүнө ылайык адаптациялоону көздөгөн

Филология илимдеринин доктору, проф. Укубаева Л.У.

Суроо: Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «адам» концептинин кандай семантикалык мүнөздөмөсү бар жана анын чагылдырылышынын кайсы аспектилери эң актуалдуу болуп саналат?

Жооп: Ч. Айтматовдун чыгармаларында «адам» концепти көптөгөн семантикалык мүнөздөмөлөр аркылуу ачылат, бул окуучуну адамзатынын

табиятынын жана жашоосунун тереңдиктерине алып барат. «Кылым карытар бир күн», «Тоолор кулаганда» жана «Кыямат» чыгармаларында каармандар табияттын улуулугу менен бетме-бет келишет, өздөрүнүн аны менен болгон байланышын аңдап, адамдын айлана-чөйрөсү менен тыгыз байланышта экенин түшүнүшөт. Бул биримдик адамдын жашоосу көбүнчө табигый циклдарга жана шарттарга жараша болот экенин көрсөтөт. Персонаждардын ушул өз ара аракеттенишүүдө гармонияны издөөлөрү, ички конфликттер жана тышкы жагдайлар менен күрөшүү аркылуу ачылат. «Жамийла» жана «Саманчынын жолу» чыгармаларында Айтматов экзистенциалдык маселелерге терең кирет, каармандардын ички сезимдерин изилдейт. Алар өмүрдүн, сүйүүнүн жана өздөрүнүн маңызын табууга аракет кылышат, бул алардын издөөлөрүн универсалдуу жана ар бир окуучу үчүн актуалдуу кылат.

Ошентип, Ч. Айтматовдун чыгармаларында «адам» концепти көп катмарлуу болуп, адамды табият, коом жана ички дүйнө ортосундагы байланышка негизделген жашоосу катары көрсөтүлөт. Актуалдуу аспектилер, мисалы, аалам б.а. айлана-чөйрө менен болгон байланыштын маанисин издөө, моралдык жоопкерчиликти сезүү – бул чыгармаларды түбөлүктүү жана актуалдуу кылат, анткени жогорудагы көрсөтүлгөн нерселер окуган адамдардын өз жашоосунун маңызын жана дүйнөдөгү ордун табууга жардам берет.

Филология илимдеринин доктору, проф. м.а. Д. И. Козуев:

Суроо: Эмне үчүн котормодо семантикалык өзгөчөлүктөрдү көп көрсөтүү керек?

Жооп: Котормодо семантикалык өзгөчөлүктөрдү көп көрсөтүүнүн мааниси терең. Биринчиден, бул оригинал текстин маани-мазмунун так чагылдырууга жардам берет, өзгөчө идиомалар, метафоралар жана маданий элементтер үчүн өтө керек. Экинчиден, контексти түшүнүү да маанилүү. Котормо контекстсиз түшүнүктү жоготушу мүмкүн, ал эми семантикалык өзгөчөлүктөр контекстке жараша белгилүү бир түшүнүктөрдү билдирет.

Маданий аспекттер да эске алынышы керек, анткени ар бир тил өзүнүн маданий жана социалдык контекстине ээ. Семантикалык өзгөчөлүктөр маданий маңыздарды чагылдырып, котормону байытып, оригиналдын маанисин сактоого жардам берет.

Стилистикалык өзгөчөлүктөрдү да эске алуу зарыл. Семантика стилистикалык элементтерди камтыйт, жана котормо оригиналдын стилистикалык өзгөчөлүктөрүн сактоо үчүн семантикалык маанилерди так чагылдыруусу керек.

Акырында, котормодо көлөмдүк жактан да маселе жаралат. Кээде бир семантикалык элементи так көрсөтүү котормону кыска же узун кылып өзгөртө алат, бирок ошол эле учурда анын мазмунун жакшыртууга жардам берет.

Демек, семантикалык өзгөчөлүктөрдү көрсөтүү котормолордун сапатын жогорулатууга жана тупнусканын маңызын сактоого чоң роль ойнойт.

Филология илимдеринин доктору, проф. м.а. М. К. Алишова:

1-суроо: «Аалам» жана «адам» концепттери кыргыз жана британ маданиятында кандай маданий жана этнолингвистикалык маанилерге ээ?

Жооп: «Аалам» жана «адам» концепттери кыргыз жана британ маданиятында терең маданий жана этнолингвистикалык мааниге ээ, аларды салыштырууда кызыктуу аспектилер ачылды.

Мисалы, «аалам» концепти кыргыз маданиятында табият, космос, бүткүл дүйнө менен байланыштуу, өзгөчө белгилей кете турган нерсе «аалам» концепти адамдын ички дүйнөсү менен тыгыз байланышта экендигин аныктадык. Ал адам айлана-чөйрө менен гармонияда жашаш керек экендигин баса белгилеп, адамзаттын табиятка болгон урмат сыйын көрсөтөт. Аалам ошондой эле коомчулук, салттар жана руханийлик менен байланышкан баалуулуктар системасын чагылдырат. Бул түшүнүк бардыгынын өз ара байланышта экенин билдирет.

Британ маданиятында болсо «Аалам» – “Universe” (world – дүйнө) концепти прогресс, илимий билим жана глобалдашуу менен байланыштуу.

«Адам» концепти кыргыз маданиятында индивидумдан тышкары, анын үй-бүлө, коомчулук жана табият менен байланышын билдирет

Британ маданиятында болсо «human» (адам) концепти көбүнчө индивидуализм жана адам укуктары контекстинде каралат. Бул жерде жеке жетишкендиктер, тандоо эркиндиги жана жеке укуктарга акцент берилет.

2-суроо: Диссертациялык иште З. Караеванын котормо категорияларына таяндыңызбы? Эквиваленттик котормону кандай түшүнөсүз?

Жооп: Албетте, «Аалам» жана «адам» концепттеринин котормолорун талдоодо проф. З. Караеванын котормо категорияларына таянып анализ жүргүзүлдү.

Эквиваленттик котормо – бул оригинал текстин мазмунун, формасын жана стилин максималдуу деңгээлде сактап, башка тилде так жана түшүнүктүү билдирүү. Бул жерде маанинин, эмоциянын жана контекстин так болушу маанилүү. Эквиваленттик котормо оригинал менен окшоштугу, бирок тилдик өзгөчөлүктөргө ылайык адаптацияланышы керек.

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М.К. Алишова: – Урматтуу бүгүнкү Тургунова Гулмиранын талкуусуна катышып жаткан кесиптештер, кафедра мүчөлөрү, анда эмесе, суроо жок болсо, талкууга өтсөк. Алгачкы сөзүү илимий кеңешчиси филология илимдеринин доктору, профессор З. Караевага берилет.

Филология илимдеринин доктору, проф. З. Караева:

Урматтуу кесиптештер, жана кадырлуу коноктор!

Бүгүн биз, тил жана маданияттар ортосундагы байланышты изилдеген, өзгөчө мааниге ээ болгон диссертацияны талкуулаганы жыйынга чогулдук. Бул иште докторант кыргыз элинин маданий жана тилдик өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттерин көрсөткөн тилдик каражаттарды улуттук реалдардын негизинде анализдеп, жана алардын англис тилине которулушун талдап чыкты.

Бул иштин мааниси өтө чоң, анткени азыркы дүйнөдө болуп жаткан глобализация мезгилинде, маданияттардын бири-бири менен байланышы

күчөп жаткан шартта, улуттук концепттердин жана дүйнөлүк тил сүрөттөрүнүн, анын ичинде «аалам» жана «адам» концепттеринин башка тилдерде жана маданияттарда кантип кабыл алынып жаткандыгын аныктоо зарыл маселе деп эсептейм.

Докторант өзүнүн изилдөөсүндө семиотиканын ыкмаларын колдонуп, жалаң гана лексикалык жана синтаксистикалык өзгөчөлүктөрүн изилдеп койбой, ошондой эле сүрөттөмөлөрдү, символдорду жана метафораларды которууда кандай маданий маанилердин сакталуусун аныктоого да көңүл буруп жатат. Семиотика менен когнитология биргеликте бизге концепттерди теренирек түшүнүүбүзгө жардам берет, анткени «аалам» жана «адам» концепттери сөздөрдөн да көбүрөөк мааниге ээ, алардын чыныгы маанисин берүү үчүн жалпы элди жана анын философиясын эске алуу маанилүү.

Мындай семантикалык талдоо, ошону менен эле катар семиотикалык талдоо Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин бириккен маанилерин ачып берүүдө эң маанилүү болот, анткени бул концепттер бири-бири менен тыгыз байланышкан.

Айтматовдун чыгармаларына бул өзгөчө байкалат, анткени ал кыргыз элинин улуттук өзгөчөлүктөрүнөн гана пайда болгон эмес, бүтүндөй адамзат үчүн актуалдуу болгон суроолорду берип, философиялык ойлорду чагылдырып, аларга жооп издейт.

Бул диссертацияда жазуучунун айтайын деген оюу, анын изилденип жаткан концепттеринин маани манызы англис тилине (бул жерде орус тили ортомчу тил катарында салыштыруу үчүн алынды) канчалык деңгээлде которулуп берилгенине талдоо жүргүзүлдү.

Бул иштин практикалык мааниси – ал теоретикалык негиздерди гана жакшыртып койбостон, ошондой эле Айтматовдун чыгармалары менен иштөөдө котормочуларга жана маданият таануучуларга жаңы методикалык жактарын сунуштайт. Гулмира Амантайовна өзүнүн изилдөөсүндө, семиотика жана котормо теориясындагы жаңы көз караштарды алып келди, ошондой эле

кыргыз адабиятынын башка тилдерге которулушунда кездешкен көйгөйлөрдү көрсөтө алды, бул албетте жаңы ыкмаларды колдонууга көмөк көрсөтөт.

Изилдөөчү тарабынан көп эмгек жасалды жана мен сиздерди колдойт деп ишенем. Көңүл бурганыңыздарга ырахмат!

Филология илимдеринин доктору, профессор Укубаева Л. У.:

Урматтуу кесиптештер, мен Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу 303 бет көлөмүндөгү докторлук диссертациясын толугу менен окуп чыктым. Иштин мага берүүсүнүн бирден бир себеби деп диссертация Ч. Айтматовдун «аалам» жана «адам» концепттерине байланыштуу болгону үчүн Айтматов таануучу катары берилгенин түшүндүм. Илимий иш мага кызыгууну жаратты, ошондуктан өтө дыкаттык менен окуп чыктым.

Диссертация өзүнүн алдына коюлган максаттарына жеткен жана анда коюлган жоболорго толугу менен жооп берет. Айтматов бул жогорку деңгээлде ой жүгүрткөн инсан болгондуктан, аны түшүнүп окуу жана ага анализ жасоо өзүнчө чоң жоопкерчилик жаратат. Гулмира Тургунова бул милдеттерди туура аткарды деп ойлойм, анткени анын диссертацияда берген анализдери терең жана мазмундуу, докторант өзгөчө маданий баалуулуктарга, улуттук өзгөчөлүктөргө басым жасаган.

Изилдөөчү бул эмгекти тиешелүү деңгээлде ачып берүү максатында аны логикалык ырааттуулуктагы төрт бапка бөлүп кароону туура көргөн. Иштин биринчи бабы «Семиотика жана когнитология илимдеринин теориялык негиздери» деп аталып, семиотика илиминин, когнитологиянын негизги илимий багыттарын изилдеп, концептология менен котормонун байланышын аныктаган, о.э. Кыргызстанда котормонун өнүгүшү жөнүндө да кенири сөз кылган.

Экинчи бап «Аалам» жана «адам» концепттеринин теориялык методологиялык негиздери жана изилдөө ыкмалары» деген темага арналган.

Бул баптын аты айтып тургандай эле, концептологияны изилдөөнүн алгач методологиясы тууралуу маселе айтылса, кийинки бөлүмдө ушул эле проблеманы изилдөөнүн методдору жөнүндө сөз жүрөт. Мында «аалам», «адам» концепттеринин түзүлүш негиздеринин методологиясы өз өзүнчө дыкаттык менен каралгандыктан, бул бөлүм жакшы алгылыктуу маалыматтар камтылган бөлүм болгон деп айтсак жаңылышпайбыз. Өзгөчө методология маселесине арналган маалыматтар жаш изилдөөчүлөр үчүн туура багыт берүүгө көмөк бере алат деген ойдобуз.

3-4-баптарда «аалам» жана «адам» концепттери өз-өзүнчө каралган жана алардын семиотикалык маани манызы да терең ачылып берилген. Чындыгында белги системасы кыргыз элинде байыртадан бери эле өнүгүп өсүп келгени анык.

Бул баптарда Ч. Айтматовдун чыгармаларында кыргыз элинин дүйнө таанымы жана философиялык түшүнүктөрү терең чагылдырылганы жана анын англис тилинде котормолордо кандайча берилгени талданган. Албетте англис тилинде толук түшүнө албасам да, жасалган анализдер мени ынандырды. Кээ бир жерлерде өтө тереңдеп кеткен учурлары да бар экен, бул жөнүндө мен докторанттын өзүнө айттым.

Айтматовдун ар бир чыгармасында *адам* менен *аалам* түшүнүктөрү кеңири камтылган. Кыргыз элинин космос, дүйнө деги эле аалам жана адам тууралуу түшүнүктөрү анын чыгармаларчылыгынын өзөгүн түзөт. Эгерде жалпы кыргыз элинин дүйнө таанымында табият жана адамдын бири-бири менен байланышта экендиги баяндалса, Айтматов өзүнүн чыгармаларында бул концепттерди жаңычыл, терең ой-түшүнүк аркылуу көрсөтүп келет эмеспи.

Гулмира Амантайовна тилди жакшы сезип жазуучунун айтайын деген оюн туура талдаганы мага жакты. Концептология жана семиотиканын принциптеринин натыйжасыбы, кээ бир жерлери мен үчүн да жанылык болуп, кызыгуумду арттырды десем да болот. Жыйынтыктап айтканда, докторлук

диссертация толук бүткөн иш жана коюлган илимий талаптарга ушул турушунда да жооп берет. Мен докторантка төмөнкү мүчүлүштөргө көңүл буруусун белгилейт элем:

1. Диссертацияда «аалам» жана «адам» концепттери ар түрдүүчө берилип калган, кээ бир жерде баш тамга, кээ бир учурларда кичине тамга менен берилип калган, бул нерсени системалаштыруу керек б.а. бардык жерде бирдей тамга менен берилиши зарыл.
2. Ч. Айтматовдун «Касандра тамгасы» романындагы эмбриондордун проблемасы аалам менен адамдын ортосундагы гармониялык байланыштын жок болуп бара жатканыны чоң далили эмеспи, демек бул жөнүндө диссертацияга кошуп койсо жакшы болот.
3. Диссертацияда колдонулган адабияттардын тизмесин да бир калыпка алып келиш керек.

Айтылган сын-пикирлер диссертациянын жалпы мазмунуна таасир эте албайт. Ошондуктан, Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациясы талаптарга толугу менен жооп берет. Демек, жогоруда айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен аны коргоого сунуш кылам.

Филология илимдеринин доктору, проф. А. А. Бекбалаев:

Урматтуу кесиптештер, Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу докторлук диссертациясы бүгүнкү күндөгү актуалдуу темалардын бирине арналып жазылгандыгына талаш жок. Себеби тектеш эмес тилдерди ар тараптан салыштырып иликтөө иши эгемендүүлүк алгандан баштап гана акырындап колго алына баштаганы белгилүү. Мындай эмгектердин келечекте көп аткарылышы кубаттоого гана арзыйт.

Диссертациялык иштин негизги маңызын ачып бере турган баптар 3-4 экенин көрөбүз. Үчүнчү бап толугу менен «аалам» концептине арналган. Бул концептин мотивациялык, түшүнүктүк, образдык, баалоочу, баалануучу, символикалык белгилери көрсөтүлгөн. «Аалам» концептинин когнитивдик же лингвистикалык туюнтмалары, а) чексиздик б) түзгөн компоненттери, в) сырткы көрүнүшү, аталыштары, сырдуулугу ж.б. жана алардын когнетема талаалары аныкталган.

Айтматовдун чыгармаларында «аалам» концептинин кандайча берилгендиги жана анын адам концепти менен болгон байланышы талданат. Ошондой эле, «аалам» түшүнүгүнүн котормосундагы кыйынчылыктар жана алардын чечилиш жолдору каралат.

Бул бөлүмдө «адам» концептинин когнитивдик жана маданий белгилери терең изилденген. Изилдөөнүн негизги багыты – «Адам» концептинин Айтматовдун чыгармаларында кандайча берилгендиги, анын когнитивдик, этнолингвистикалык жана семиотикалык аспектилеринин мааниси жана котормо процесси менен байланышкан көйгөйлөргө багытталган.

Иш негизинен кыйла жакшы деңгээлде аткарылган. Тиешелүү илимий адабияттар менен жабдылган. Ошондой болсо да төмөнкүдөй эске алчу жагдайлар бар:

1. Изилдөөнүн негизинде берилген мисалдар, айрыкча Айтматовдун чыгармаларынан алынган «адам» жана «аалам» концепттеринин котормосунан көбүрөөк мисалдар берилсе жакшы болот, бул изилдөөнүн тереңдигин жогорулатат.

2. Изилдөөнүн экинчи бапында семиотикалык изилдөөнүн методологиялык аспектилерине кененирээк токтолуу сунушталат.

3. Диссертациялык иште компьютерден кеткен каталар бар, аларды жоюу керек.

Жогорудагыдай айрым мүчүлүштүктөр бул диссертациялык иштин жалпы мазмунуна көп таасир бере албайт. Докторанттын аларды көңүлгө алып

ондоп коюусу кыйынга турбайт, көп убакытты да талап кылбайт деп эсептейбиз.

Жыйынтыктап айтканда, Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу докторлук диссертациясы илимий иштерге коюлган талаптарга жооп берет. Ошондуктан коргоого сунуштоого толук негиз бар деп эсептейбиз.

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М.К. Алишова: Сөз ф.и.д., проф. м.а. Д.И. Козуевге берилет.

Филология илимдеринин доктору, проф. м.а. Д. И. Козуев:

Бүгүн биз докторант Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» деген аталыштагы докторлук диссертациясын талкуулоого катышуудабыз, докторант тарабынан сунушталган иш татыктуу илимий деңгээлде аяктаганын белгилеп кетким келет. Аталган диссертациянын темасы заманбап маданий жана тилдик өз ара аракеттенүү контекстинде актуалдуу жана маанилүү болуп саналат. Маданий концепттерди аныктоо, алардын семиотикалык аспектилерин көрсөтүү жана аларды которууга байланышкан маселелерди изилдөө, айрыкча глобалдашуу шартында котормо таануу илиминин да, семиотиканын да өнүгүшү үчүн олуттуу мааниге ээ.

Концепттерди ар тараптуу изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулат, бул негизги түшүнүктөрдүн тилде жана маданиятта кандайча түзүлүп, кандайча кызмат өтөөрүн тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Докторант Айтматовдун текстери менен иштөөнүн семиотикалык механизмдерин терең түшүнгөнүн көрсөтүп, «аалам» жана «адам» концепттери маданий жана философиялык салттарды кандайча чагылдырарын талдаган.

Изилдөө бул концепттерди кабыл алууга улуттук реалиялардын кандай таасир этээрин жана алар котормодо кандайча которуларын көрсөтөт.

Чыгармада котормо процессинде кездешүүчү кыйынчылыктар ачык сүрөттөлүп, оригиналдуу маанилерди сактоодо контекстик түшүнүүнүн маанилүүлүгү баса белгиленет.

Диссертациянын жасалгаланышында кеткен айрым мүчүлүштүктөр бар жана техникалык каталар да кездешет.

Бирок бул сын-пикирлер диссертациянын жалпы мазмунуна таасир эте албайт. Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациясы талаптарга толук жооп берет. Ошондуктан айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен аны коргоого сунуш кылууга болот.

Төр айым ф.и.д., проф. м.а. М.К. Алишова, сөз ф.и.д. проф. Б. Ш. Усубалиевге берилет.

Филология илимдеринин доктору, проф. Б. Ш. Усубалиев:

Кесиптештер, бүгүн биз докторант Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» деген темада докторлук диссертациясынын алкагында көрсөткөн изилдөөлөрүнүн жыйынтыктарын талкуулоого мүмкүнчүлүк алдык. Иш, албетте, концепт, семиотика жана котормо таануу тармагына чоң салым кошот.

Изилдөөнүн актуалдуулугу жана мааниси боюнча Айтматовдун чыгармаларынын контекстинде «аалам» жана «адам» концепттерин изилдөө бул концепттердин негизинде жаткан маданий-философиялык аспектилерди жакшыраак түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Ааламдашуу шартында, маданияттар аралык өз ара аракеттенүү актуалдуу болуп баратканда, котормодо улуттук реалдуулуктарды жана менталитеттерди талдоо өзгөчө мааниге ээ.

Диссертация концептерге байланыштуу аспектилердин кеңири спектрин, анын ичинде алардын семантикалык, когнитивдик жана образдык мүнөздөмөлөрүн камтыйт. Докторант «аалам» концептинин мотивациялык, баалоочу жана символикалык өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле анын когнитивдик компоненттерин кеңири изилдейт. Бул түшүнүктөрдүн өз ара аракеттенишине жана дүйнөнүн лингвистикалык картинасын түзүүгө өзгөчө көңүл бурулган. Котормо аспектилерине кайрылсак, иште маданий концепттердин котормосу жана бул процесске таасир этүүчү экстралингвистикалык факторлор боюнча маанилүү маселелер көтөрүлгөн. Диссертант котормодо баштапкы маанини сактоо үчүн маанилүү болгон семиотикалык белгилерди жана маданий коддорду чечмелөөгө басым жасайт.

Диссертациядагы кездешкен кээ бир мүчүлүштөргө токтоло кетейин:

1. Берилген түшүнүктөр окурмандарга түшүнүктүү болушу үчүн айрым бөлүмдөр негизги терминдердин так аныкталышын талап кылат.

2. Иште стилистикалык каталар кездешет, сүйлөмдөрдүн түзүлүшүнө көңүл бурулушу зарыл, мисал үчүн 14-б., 40-б., 112-б., 204-б. жана башкалар.

3. Диссертациялык иште таблицалар менен схемаларга номер коюну да иретке келтириш керек, себеби кайталанган номерлер да кездешет.

Изилдөөнүн жогорку деңгээлин, анын теориялык жана практикалык маанисин, ошондой эле изилдөөнүн оригиналдуулугун эске алып, бул диссертацияны коргоого ишенимдүү сунуштайм.

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М. К. Алишова: Сөз ф.и.д., проф. м.а. Г. К. Джумалиевага берилет.

Филология илимдеринин доктору, проф. м.а. Г. К. Джумалиева:

Тургунова Гулмира Амантайовнанын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу 10.02.20 – тектештирметарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу

үчүн жазылган диссертациясы өз адистигине туура келет.

Илимий иштин киришүү бөлүмүндө изилдөөнүн актуалдуулугу, диссертациялык илимий изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышы, изилдөөнүн объектиси, предмети, максаты жана милдеттери, изилдөөнүн методдору, булактары, илимий жаңылыгы, мааниси, коргоого коюучу негизги жоболору, изденүүнүн жеке салымы, апробацияланышы, иштин түзүлүшү баяндалган.

Илимий иште курулган курулган сүйлөмдөрдүн стилинде кемчиликтер бар экендиги байкалат. Стилдик мындай мүчүлүштүктөр экинчи бапта да, үчүнчү бапта да жолугат. Демек, иштеги сүйлөмдөрдүн стилин кайрадан карап чыгуу жагы талап кылынат.

Орфографиялык каталар: 23-б., 40-б., 50-б., 87-б., 109-б., 134-б. Колдонулган адабияттарда такталчу жерлер бар экен, кайрадан карап чыгып, каталарды жоюу керек. Айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен ишти коргоого сунуштайм.

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М. К. Алишова: Сөз ф.и.к., доц. Г. О. Ибраимовага берилет.

Филология илимдеринин кандидаты, ф.и.к., доц. Г. О. Ибраимова:

Бүгүнкү талкууланып жаткан «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» темасындагы диссертация учурдагы шарттарда өзгөчө актуалдуу болгон маданий жана семиотикалык аспектерди изилдөөгө баалуу салым болуп эсептелет. Изденүүчү семиотикалык жана когнитивдик мүнөздөмөлөрдү терең талдап, теориялык базаны жакшы колдонуп, Ч. Айтматовдун чыгармаларын интерпретациялоодо оригиналдуу ыкма көрсөттү деп эсептесек болот. Бул изилдөө, аталган концептерге байланыштуу маданий жана философиялык катмарларды ачып берүүгө чоң мүмкүнчүлүк берет.

Иш киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан жана колдонулган

адабияттардын тизмесинен турат. Колдонулган адабияттарды өзүнүн тартиби боюнча жөнгө салуу зарыл. Грамматикалык, техникалык, орфографиялык каталар кездешет, аларды жоюу керек. Бул айтылгандар иштин жалпы мазмунуна эч кандай кедергисин тийгизбейт жана көп убакытты талап кылбайт. Ишти коргоого сунуштайм.

Төрайым ф.и.д., проф. м.а. М. К. Алишова: Эгерде башка сын-пикирлер жок болсо, анда диссертация боюнча токтом кабыл алууга сунуш кылам. Изилдөөчү Г.А. Тургунованын 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча сунушталган «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу темадагы докторлук диссертациясынын талкуусунда бир эле сунуш келип түштү. Макул – 14, каршы – жок, калыс – жок.

Кафедранын отурумунун КОРУТУНДУСУ:

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй корутунду ой-пикирлерди айтууга болот:

1. Изилдөөнүн темасы. Илимий иш КЭББМ “КЭАУ” ОИӨКнин «Лингвистика» кафедрасынын тематикалык планына туура келет.

2. Теманын актуалдуулугун шарттаган факторлорго: 1) Ч. Айтматовдун чыгармаларына таянып «аалам» жана «адам» концепттерин семиотикалык деңгээлде, тектеш эмес тилдердин негизинде жаңыча көз караш менен карап чыгуу, жалпы эле англис жана кыргыз дүйнөсүнүн тилдик сүрөтүнүн чагылдырылышы, 2) «Аалам» концепти макроконцепт катары терең изилдөөгө алынышы, ал эми «адам» концепти «аалам» концептинин негизги белгиси катары өзгөчө орунду ээлегендиги баса белгиленет, б.а. негизги актуалдуу маселе – бүгүнкү ааламдашуу мезгилинде ааламдагы өзгөрүүлөр адамзатка жаңы милдеттерди жүктөйт. 3) Айтматовдун чыгармаларына негизделип, концепттерди изилдөөдө англис жана кыргыз менталитети, жашыруун маданий маалыматтар жана аларды билдирген

белгилерге анализ жүргүзүлүп жана аларды которууда кездешкен көйгөйлөрдүн талданышы кирет.

3. Автордун диссертациялык илим-изилдөөнүн жыйынтыгына айкын кытышуусу.

Автор өзүнүн диссертациялык изилдөөсүнүн жыйынтыктарына ачык кызыгуу көрсөтүп, изилдөөлөрдө активдүү катышкан. Изилдөөнүн натыйжалары, бүтүмдөрү биринчиден, анын эмгектери жана негизги сунуштары кыргыз семиотикасынын, котормо жана когнитивдик лингвистиканын өнүгүшүнө жардам берип, лекция курстарында жана атайын семинарларда колдонууга шарт түзөт. Экинчиден, изилдөөнүн жыйынтыктары лингвокултурология, лексикалык семантика, психоллингвистика, семиотика, социология жана аймак таануу тармактарында колдонулушу абзел.

Изилдөөчүнүн жыйынтыктары илимий-теориялык жактан так жана ишенимдүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыктары төмөнкүлөрдөн турат:

1) Семиотикалык анализ: «Аалам» жана «адам» концепттеринин белгилери, символикалык мааниси, ошондой эле алардын лексикалык жана семиотикалык аспектери тереңдетилген изилдөө объектиси болуп саналат. Бул анализ концепттердин маңызын түшүнүүгө жаңы көз караштарды сунуштайт.

2) Концептология: «Аалам» концепти биринчи жолу терең изилденет, ал эми «адам» концепти «аалам» концептинин өзөгүн түзүп, Ч. Айтматовдун чыгармалары аркылуу кеңири каралат. Бул аспект концепттердин өз ара байланышын жана аларды адабиятта чагылдырууну тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

3) Когнитивдик жана лингвомаданий анализ: Концепттердин маанисин ачууда когнитивдик методдор, лингвомаданий категориялар жана экстралингвистикалык факторлор боюнча анализ жүргүзүлөт. Бул ыкма изилдөөнүн методологиялык негиздерин байытып, кыргыз элинин дүйнө

таанымын жаңыча түшүнүүгө жол ачат. Ошондой эле, концепттердин билдирген тилдик каражаттарды которууда алардын когнитивдик жана маданий маанилерин так чагылдыруу боюнча жаңы ыкмалар иштелип чыкты.

5. Жүргүзүлгөн изилдөө ишинин ишенимдүүлүгү. Диссертант тарабынан коюлган жоболор практикада колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн тастыктайт. Диссертациялык иштин негизинде апробацияланган практикалык аракеттери, ишти талкулоо учурунда илимпоздордун эмгекке карата берилген баалары бул проблеманын негизинде жүргүзүлгөн изилдөө ишинин ишенимдүүлүгүн ырастайт.

6. Натыйжалардын илимий жана практикалык мааниси жана анда алынган жыйынтыктарды пайдалануу боюнча сунуштар.

Изилдөөнүн жыйынтыктары кыргыз семиотикасынын, лексикологиясынын жана когнитивдик лингвистиканын өнүгүшүнө олуттуу салым кошот. «Аалам» жана «адам» концепттеринин тереңдетилген анализи жаңы илимий көз караштарды жана түшүнүктөрдү сунуштап, бул тармактагы билимди кеңейтет.

Сунуштар: 1) Илимий изилдөөлөрдө колдонуу: Алынган жыйынтыктарды кыргыз тилиндеги семиотикалык, когнитивдик жана лингвомаданий изилдөөлөрдө негизги материал катары колдонуу сунушталат. 2) Билим берүү системасында: Натыйжаларды университеттерде жана илимий-изилдөө институттарында лекция курстарын, семинарларды жана атайын программаларды өткөрүүдө пайдаланууга сунуш кылынышы керек. 3) Маданий жана социологиялык изилдөөлөрдө: Жыйынтыктарды кыргыз маданиятынын, коомдук структурасынын жана лингвокултуралдык изилдөөлөрдүн контекстинде колдонуп, концепттердин өлкөдөгү коомдук түшүнүүдө кандайча роль ойнорун изилдөөгө мүмкүнчүлүк түзөт. 4) Маселелерди чечүү: «Аалам» жана «адам» концепттерине байланыштуу маселелерди чечүүдө, ошондой эле тил жана маданиятын ортосундагы байланышты тереңирээк түшүнүүдө изилдөөнүн жыйынтыктары

колдонулушу керек. 5) Жалпы коомдук талкуулар: Натыйжаларды коомдук талкууларга, конференцияларга жана симпозиумдарга алып чыгып, аларды илимий коомчулукта кеңири жайылтуу сунушталат.

Бул табылгалар теориялык жана практикалык мааниге ээ болуу менен бирге аталган жагдайлар изилдөөнүн илимий жана практикалык маанисин айгинелейт.

7. Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышы. Изилдөөнүн жүрүшүндө кыргыз жана англис тилдеринде «аалам» жана «адам» концепттеринин тереңдетилген анализи, алардын семиотикалык аспектери жана эки тилде репрезентацияланып берилиши жаңы илимий көз караштарды жана түшүнүктөрдү сунуштап, бул тармактардагы билимди кеңейтет. Ч. Айтматовдун чыгармаларынын негизинде бул концептер кыргыз тилинен англис/орус (орус тили ортомчу тил катары) тилдерине репрезентациялоодо кездешкен өзгөчөлүктөр илимий негизде аныкталды. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын толук чагылдырган КР УАК тарабынан диссертациялардын материалдарын жарыялоо үчүн сунушталган илимий басылмаларда 25 илимий макала, анын ичинен импакт-фактору 0,1ден кем эмес журналдарда 10 илимий макала жарыяланган. Мындан тышкары, Scopus базасында 1 макала жарыяланган.

8. Диссертациянын мазмунунун коргоого сунушталган адистикке ылайык келиши.

Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу 10.02.20 – тектештирметарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы диссертациялык кеңештин адистигине ылайык келет.

КЭББМ “КЭАУ” ОИӨКнин «Лингвистика» кафедрасынын докторанты Тургунова Гулмиранын 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча сунушталган «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу темадагы диссертациялык иши кафедранын кеңейтилген отуруму төмөнкүдөй

ТОКТОМ кылат:

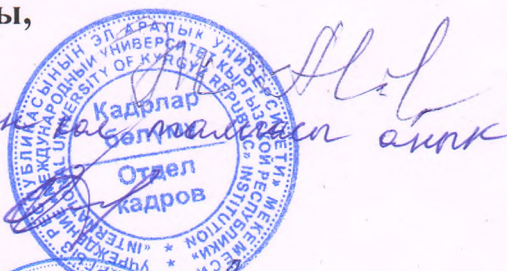
1. Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган изилдөөсү докторант тарабынан толук аткарылып бүткөн иш деп эсептелисин.

2. Тургунова Гулмиранын «Семиотика жана Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы «аалам» жана «адам» концепттеринин котормодо берилиши (улуттук реалиялардын негизинде)» аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен коргоого сунушталсын.

Отурумдун төрайымы,

ф.и.д., проф. м.а.

М.К. Алишова
КБ Башкы адиси
Оддубекова А.А.

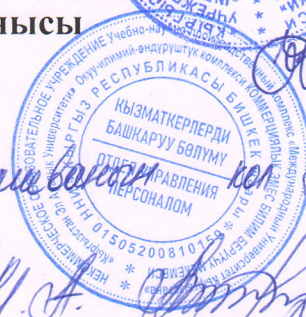

М. К. Алишова

Отурумдун катчысы

ф.и.к., доц. м.а.

С.Ч. Мамбеталиева
КББ ага ишен
Оддубекова Ш.А.

С. Ч. Мамбеталиева